

The Process and Structure of Educational Governance in the Light of Contemporary Social Interpretations

(Received: 2024-06-30 Acceptance: 2024-08-31)

Soheila Mirzarezaei¹ ; Tahere Mohseni² ; Fazel Hesami³ ; Abdollah Mirahmadi⁴

Abstract

Aim and research question: Reforming society is one of the most important responsibilities of rulers. Carrying out this responsibility requires the existence of an educational structure and the implementation of management strategies and processes based on the indicators of the Qur'an as the chapter of the speech of Islamic societies. On the other hand, in order to reform the society, the rulers must have the necessary qualifications and skills. Therefore, the main goal of this research is to answer this important question: What is the management process and structure of educational governance based on contemporary social interpretations?

Research method: This Barosh research was a combination of analytical-descriptive and thematic interpretation method by adapting the inferential thematic interpretation method of Shahid Sadr.

Findings and results of the research: Considering that the Qur'an is a treasure that commentators seek to extract its treasures, the findings of the research indicate that they have expressed the interpretations of the views of the Qur'an regarding the management process in educational governance, which includes planning, decision-making, organization and supervision. These findings show that the Qur'an has described in detail the characteristics of the rulers by setting the example of the prophets. Finally, it turned out that the management of the structure of the educational system is one of the duties of the educational governance, which in this regard is responsible for the selection, dealing with matters and monitoring them and dealing with them if violations are observed.

Keywords: Governance structure, Process, Management, Educational governance, Social interpretations.

1. Level 4 Student, Kosar Seminary, Tehran, Iran (Corresponding author). mirzarezaei49@gmail.com

2. Assistant Professor, Imam Sadiq University (Peace be upon him), Sisters Campus, Tehran, Iran.

3. Associate Professor, The Institute of Islamic Culture and Thought, Tehran, Iran.

4. Associate Professor, Department of Quran and Hadith Sciences, Faculty of Literature and Humanities, Kharazmi University, Tehran, Iran.

فرایند و ساختار حکمرانی تربیتی در پرتو تفاسیر اجتماعی معاصر

(تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۴/۱۰ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۶/۱۰)

سهیلا میرزازعایی^۱

طاهره محسنی^۲

فاضل حسامی^۳

عبدالله میراحمدی^۴

چکیده

هدف و پرسش پژوهش: اصلاح جامعه یکی از مهم‌ترین مسئولیت‌های حکمرانان است. انجام این مسئولیت به وجود ساختار تربیتی و اعمال راهبردها و فرایندهای مدیریتی براساس شاخصه‌های قرآن به عنوان فصل الخطاب جوامع اسلامی نیازمند است. از سوی دیگر، برای اصلاح جامعه حکمرانان باید از صلاحیت و شایستگی‌های لازم برخوردار باشند. براین اساس، هدف اصلی این پژوهش پاسخگویی به این سوال مهم است که: فرایند مدیریت و ساختار حکمرانی تربیتی بر اساس تفاسیر اجتماعی معاصر چگونه است؟

روش پژوهش: این پژوهش با روش ترکیبی تحلیلی - توصیفی و روش تفسیر موضوعی با اقتباس از روش تفسیر موضوعی استنطاقی شهید صدر، انجام شد.

یافته‌ها و نتایج پژوهش: با توجه به این که قرآن گنجی است که مفسران در پی استخراج گنجینه‌های آن هستند، یافته‌های پژوهش حاکی از آن است تفاسیر دیدگاه‌های قرآن را پیرامون فرایند مدیریت در حکمرانی تربیتی که شامل برنامه‌ریزی، تصمیم‌گیری، سازماندهی و نظارت است را بیان کرده‌اند. این یافته‌ها نشان می‌دهند که قرآن با الگو قرار دادن پیامبران به تفصیل ویژگی‌های حکمرانان را شرح داده است. در نهایت معلوم شد مدیریت ساختار نظام تربیتی از وظایف حکمرانی

۱. طلبه سطح ۴ مدرسه علمیه کوثر، تهران، ایران (نویسنده مسئول). mirzarezaei49@gmail.com

۲. استادیار، دانشگاه امام صادق علیه السلام پردیس خواران، تهران، ایران.

۳. دانشیار، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، تهران، ایران.

۴. دانشیار، گروه علوم قرآن و حدیث، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران.

تربیتی است که در این راستا وظیفه‌گزینش، رسیدگی به امور و نظارت بر آن‌ها و در صورت مشاهده تخلف برخورد با آن‌ها را بر عهده دارد.

کلمات کلیدی: ساختار حکمرانی، فرایند، مدیریت، حکمرانی تربیتی، تفاسیر اجتماعی

مقدمه

بیان مساله: تربیت و حکمرانی تربیتی از مهم‌ترین بخش‌های هر نظام است که نقش کلیدی در توسعه و پیشرفت آن دارد. با توجه به نامه امیرالمومنین (صبحی صالح، ۱: ۴۲۷)، «استصلاح» و رسیدگی به فرهنگ جامعه از وظایف حکمرانی تربیتی است. حکمرانی تربیتی باید سیاست‌های فرهنگی مطابق با ارزش‌ها و اهداف نظام تدوین کند. برای انجام این مأموریت فرهنگی وجود ساختار تربیتی و اعمال فرایند تربیتی بر اساس آموزه‌های قرآن و سنت ضروری است. و این سوال پیش می‌آید که: فرایند مدیریت و ساختار حکمرانی تربیتی بر اساس تفاسیر اجتماعی معاصر چگونه است؟

پیشینه و هدف پژوهش: در مورد حکمرانی تربیتی و کارکردهای آن مقالات متعددی نوشته شده است. از جمله: مقاله «شناسایی عوامل موثر بر الگوی حکمرانی تربیتی مناسبی در نظام آموزشی» نوشته رضا منیعی، نادر سلیمانی، ناصر عباس زاده و سید موسی طباطبایی. نویسندگان این مقاله ضمن معرفی مدل سه شاخگی (ساختار، محتوا و زمینه) در حکمرانی تربیتی، به تبیین بخش محتوا پرداخته‌اند. مقاله «نقش تعلیم و تربیت در تحقق حکمرانی متعالی اسلامی» نوشته محمود صفری، محمدرضا جمشیدی و محمدرضا پاشایی، نشان داده که آموزش و پرورش با نهادینه کردن شش عنصر مشارکت و اجماع، کارایی و اثر بخشی، حاکمیت قانون، عدالت و انصاف، شفافیت، پاسخگویی و مسئولیت پذیری می‌تواند در حکمرانی متعالی نقش آفرینی کند. مقاله «معیارهای انتخاب و آماده سازی حکمرانان تربیتی بر اساس آموزه‌های بیانیه گام دوم انقلاب» نوشته مهدی نامداری پژمان و سیده فاطمه موسوی تازه، با هدف واکاوی دلالت‌های بیانیه گام دوم به منظور گزینش، تربیت و نگهداشت حکمرانان تربیتی به این نتیجه رسیده است که معیارهایی مانند مدیریت جهادی، عدالت ورزی، طهارت اقتصادی، انقلابی‌گری، سبک زندگی اسلامی-ایرانی، تخصص‌گرایی، جوان‌گرایی و گذشته‌کاوی از عوامل انتخاب، نگهداشت و تربیت حکمرانان تربیتی است. مقاله دیگری با عنوان «طراحی اعتبار یابی الگوی حکمرانی تربیتی خوب در نظام آموزشی» از

آقایان رضا منیعی، نادر سلیمانی، ناصر عباس زاده و سید موسی طباطبایی با هدف طراحی الگوی حکمرانی از روش‌های گوناگون موجود در علوم تربیتی و مدیریتی بهره برده است. مقاله «توضیح و تبیین حکمرانی خوب، حکمرانی شایسته و حکمرانی جامع و مقایسه‌ی اجمالی آن‌ها» نوشته حسین بهرامی ثابت می‌کند حکمرانی جامع که خدا و اولیای برگزیده او قانون گذاران آن هستند، از جامعیت کامل برای زندگی و آسایش دنیوی و سعادت اخروی برخوردار است. بر اساس بررسی نویسنده، هیچ پژوهشی که به واکاوی فرایند و ساختار حکمرانی تربیتی از منظر قرآن و با تأکید بر تفاسیر معاصر بپردازد، وجود ندارد. حتی در حوزه حکمرانی تربیتی از منظر قرآن، تنها چند مقاله محدود وجود دارد که به کلیات مسائل حکمرانی تربیتی اشاره کرده‌اند. این موضوع نشان می‌دهد که حکمرانی تربیتی و فرایند و ساختار آن از منظر قرآن و تفاسیر، نادیده گرفته شده و مورد بی‌توجهی قرار گرفته است و مطلبی نو و شایسته تحقیق است. بنابراین، این تحقیق با هدف استخراج و استنباط فرایند و ساختار مدیریت حکمرانی تربیتی از قرآن با توجه به تفاسیر معاصر انجام می‌گیرد.

۱) فرایند مدیریت در حکمرانی تربیتی

فرایند مدیریت در عرصه‌های مختلف به صورت‌های گوناگون تقسیم بندی شده است. که چهار اصل بنیادین برنامه‌ریزی، سازمان دهی و مدیریت منابع، تصمیم گیری و نظارت، وجه مشترک آن‌ها است. از این رو در ادامه این اصول تبیین می‌گردد.

۱-۱) برنامه ریزی

اولین گام در اعمال حکمرانی تربیتی، مدیریت راهبردی، سیاست‌گذاری و برنامه ریزی است. برنامه‌ریزی تعیین اهداف و تهیه نقشه برای اجرای طرح یا کار است، که به دو نوع استراتژیک و عملیاتی تقسیم می‌شود. برنامه‌ریزی استراتژیک فرایندی است در جهت تجهیز منابع سازمان و وحدت بخشیدن به تلاش‌های آن برای رسیدن به اهداف بلند مدت. برنامه‌ریزی عملیاتی نیز عبارت است از: خرید کردن برنامه جامع در اجزاء متناسب و متقارن با برنامه. برنامه باید جامعیت داشته و کلان نگر باشد و همه ابعاد، زوایا و عناصر تربیتی را در بر بگیرد. آیاتی که مراحل خلقت آدم و هدف آن را مطرح نموده‌اند (انعام: ۹۶). ضمن تأکید بر قدرت خدای قادر و قاهر و علم دقیق او (سبزواری نجفی، ۱۴۱۹: ۱۴۵)، لزوم برنامه ریزی و جامعیت آن را نیز به بندگان می‌آموزند. قرآن برنامه‌ریزی و مدیریت حضرت

یوسف (علیه السلام) به عنوان یک نمونه مدیریت موفق مطرح می کند. اگر چه او مدیراقتصادی است، اما باید توجه داشت که اصول و چارچوب های بنیادین مدیریت، مشترک هستند و در همه عرصه ها می توانند به کارگرفته شوند. قرآن می گوید: حضرت یوسف (علیه السلام) پس از تعبیر خواب پادشاه، برای آینده جامعه برنامه عملیاتی طراحی کرد که به خوبی نشان دهنده توانایی و قدرت مدیریت او است: ﴿قَالَ نَزِعُونَ سَبْعَ سِنِينَ دَابًّا فَمَا حَصَدْتُمْ فَذَرُوهُ فِي سُنْبُلِهِ إِلَّا قَلِيلًا مِمَّا تَأْكُلُونَ ثُمَّ يَأْتِي مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ سَبْعٌ شِدَادًا يَأْكُلْنَ مَا قَدَّمْتُمْ لَهُنَّ إِلَّا قَلِيلًا مِمَّا تَحْصِنُونَ﴾ (یوسف: ۴۷). داب به معنای مستمر، پیوسته کوشا بودن و پشتکار داشتن (صادقی تهرانی، ۲، ۱۴۱۹: ۴۱). در عبارت ﴿إِلَّا قَلِيلًا مِمَّا تَأْكُلُونَ﴾ دعوت به نوعی زندگی اقتصادی شبیه به حالت جنگی در سال های حاصل خیزی است که مردم باید میانه روی کنند تا بتوانند با مصیبت سال های خشک آینده روبه رو شوند (خطیب، بی تا، ۶: ۱۲۸۲). حکمرانی باید آینده نگر باشد. مدیریت بحران و انجام پیش بینی های لازم برای شرایط خاص از ضرورت های حکمرانی است. توجه به تحولات آینده و مکان و زمان شناسی از مولفه های یک برنامه جامع است >﴿ثُمَّ يَأْتِي مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ عَامٌ فِيهِ يُغَاثُ النَّاسُ وَفِيهِ يَعْصُرُونَ﴾ پس از آن سالی آید که مردمان را باران دهند و در آن سال افسردنی هارامی فشرند (یوسف: ۴۹). از نظر قرآن در برنامه ریزی های کلان نگاه به تحولات، توجه به تاثیر محیط، مکان و زمان بسیار ضروری و عاملی کلیدی در موفقیت یا عدم توفیق است (قرائتی، ۶، ۱۳۸۳: ۹۲). همان گونه که حضرت یوسف توانست بحران را، با برنامه ای بلندمدت مبتنی بر تعادل در زمان و رونق و رفاه، هدایت کند (فضل الله، ۱۴۱۹، ۱۲: ۲۲۱). چنان که گفته اند: «یوسف یک معبرساده خواب نبود بلکه یک رهبر بود که از گوشه زندان برای آینده یک کشور برنامه ریزی می کرد و یک طرح چند ماده ای حداقل پانزده ساله ارائه داد» (مکارم شیرازی، ۹: ۴۲۷). از این رو عزیز مصر وقتی منطق نیکوی او را دید و فصاحت کلام و اصالت نظرش را شنید، خرد و ادب او را تحسین کرد و او را شایسته اعتماد و نزدیکی به خود دید (ابن عاشو، بی تا، ۱۲: ۸۱-۸۲). ﴿وَقَالَ الْمَلِكُ ائْتُونِي بِهِ أَسْتَخْلِصْهُ لِنَفْسِي﴾ (یوسف: ۵۴). به نظرمی رسد کلمه اَسْتَخْلِصْهُ مفهومی مانند وزارت در میان ما را دارد (مدرسی، ۱۴۱۹، ۵: ۲۱۹). طرح های ارائه شده باید قابلیت اجرای تدریجی داشته باشند. قرآن با اشاره به اصل تدریج در برنامه ریزی می فرماید: ﴿وَقُرْءَانًا فَرَقْنَاهُ لِتَقْرَأَهُ عَلَى النَّاسِ عَلَى مُكْثٍ﴾ (اسرا: ۱۰۶). بخش های آن را جدا جدا و به تائی و در زمان هامتفاوت فرستادیم تا مردم آن را بهتر فهم کنند

دوره سوم
شماره اول
پیاپی: ۵
بهار و تابستان
۱۴۰۳

و در ذهن هاشان جایگزین شود (مترجمان، ۶: ۳۲۱). مفسران دلایل دیگر نزول تدریجی قرآن را، تقویت قلب پیامبر (صلی الله علیه وآله) (دروزة، ۱۳۸۳ ق، ۳: ۸۰)، ابلاغ تدریجی آن به مردم (زحیلی، ۲: ۱۳۹۶) و فهم بهتر مردم (مترجمان، ۱۳۷۷ ش، ۶: ۳۲۱) ذکر می کنند.

۲-۱) تصمیم گیری

تصمیم گیری و انتخاب، از مسئولیت های مهم و تأثیرگذار حکمرانی تربیتی است. قرآن در آیات متعددی با کلمه «عزم» به این مساله اشاره کرده است، که اهمیت و حساسیت آن را می رساند. عزم عبارت است از: استواری نظر شخص در مورد چیزی، مانند امضا کردن که تأیید کردن است (مظهري، ۱۴۱۲، ۲: ۱، ح ۱۹۴). حکمران باید قبل از تصمیم گیری، با کارشناسان مشورت کند «فستلوا اهل الذکر» (نحل: ۴۳)، و بعد از تجزیه و تحلیل نظرات ارائه شده با آرامش و به دور از هیجانات تصمیم گرفته و با توکل به خدا اقدام کند «شاورهم فی الأمر فإذا عزممت فتوکل علی الله إن الله یحب المتوکلین» (آل عمران: ۱۵۹). چنانچه خداوند به پیامبر فرمان داده در کارها مشورت کند، سپس تصمیم بگیرد. هدف از این دستور، ارائه روش نبوی به عنوان مدل عملیاتی حکمرانی تربیتی است. به گفته مفسری عبارت «شاورهم فی الأمر...» خطاب به حاکمان می گوید: «قبل از انجام کارها با افراد دارای علم، نظر، موقعیت، تجربه و عقل سلیم مشورت کنید و تا هنگامی که به صحیح ترین نظر نرسیدید، اقدام نکنید» (دروزة، ۱۳۸۳ ق، ۷: ۲۵۳). به نظارو آیه اشاره به نوعی از حکومت در اسلام دارد که شبیه چیزی است که امروزه نظام عمودی نامیده می شود. براساس نظام عمودی، رئیس دولت که دارای قدرت اجرایی است و وظیفه دارد با افراد آگاه از گروه های مختلف مشورت کند سپس بهترین دیدگاه ها را انتخاب کرده و اجرا کند (دروزة، ۱۳۸۳ ق، ۷: ۲۵۴). مفسران معتقدند: «در این آیه، اصلی است، که زندگی اجتماعی اسلامی براساس آن استوار می گردد» (شاذلی، ۱۳۸۶ ق، ۱: ۷۵۲).

۳-۱) سازمان دهی منابع

یکی دیگر از وظایف حکمرانی تربیتی، سازمان دهی منابع، اعم از منابع انسانی، مالی، فیزیکی (ساختمان ها، تجهیزات و.....) است. به طوری که فراهم کردن زیر ساخت ها، تخصیص بودجه ها، تهیه امکانات و تجهیزات و توزیع صحیح آن ها به استفاده بهینه از آن ها منجر شده و از هدر رفتن آن ها جلوگیری کند. از آن جاکه امور اقتصادی بر امور تربیتی و فرهنگی جامعه تاثیر دارد نظامی که

نتواند مسائل اقتصادی مردمانش را حل کند در امر تربیت نیز ناکام بوده و کمتر به موفقیت می‌رسد. از این رو ضرورت دارد بخشی از سازماندهی هادر امور اقتصادی باشد. اسلام برای کسب درآمد ابزارهای اقتصادی متعددی مانند: دریافت خمس و زکات را پیش بینی کرده است. به گفته مفسران دریافت خمس روش بسیار هوشمندانه‌ای برای کسب درآمد است (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴، ۱۷: ۷). آن‌ها فلسفه و وجوب خمس را خودکفایی جامعه و توانمند کردن مسلمانان بیان می‌کنند (هاشمی رفسنجانی، ۶: ۳۶۳). همچنین پرداخت زکات در دنیا را، عامل پاکیزگی، افزایش رزق و دارایی، موجب آبادی زمین و در آخرت را موجب سترعورت، سایه سرو مانع آتش بیان می‌کنند (صدر الدین شیرازی، ۳: ۲۵۱). در سازماندهی باید مراقب منابع بود و از هدر رفتن آن‌ها جلوگیری کرد ﴿وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ﴾ (اعراف آیه ۳۱). اسراف تجاوز است. تجاوز ممکن است زیاده روی یا کوتاهی در حق و عدالت باشد باشد (فضل الله، ۱۴۱۹، ۹: ۲). ماجرای ذبح گاو بنی اسرائیل و ویژگی‌های آن که رام نباشد و برای آبیاری و شخم زدن مورد استفاده قرار نگیرد، نمونه‌ای از مصرف بهینه، کاهش ضایعات و مراقبت از اموال است ﴿إِنَّهَا بَقْرَةٌ لَا ذَلُولٌ تُثِيرُ الْأَرْضَ وَلَا تَمْسُقِي الْحَرْثَ﴾ (بقره: ۷۱). پس از برنامه ریزی، تصمیم‌گیری و سازمان دهی، لازم است چگونگی اجرای برنامه‌ها و تصمیم‌ها پیگیری شوند تا روش‌های اجرا و اثربخشی آن‌ها، میزان هماهنگی مجریان با یکدیگر و با برنامه و هر عامل دیگری که در اجرای موفقیت‌آمیز برنامه‌ها تأثیرگذار است، شناسایی شده و نقاط قوت تقویت شده و نقاط ضعف احتمالی آسیب شناسی و برطرف شوند. حتی گاهی اگر لازم باشد با شجاعت از برخی سیاست‌های اشتباه عقب نشینی کنند. امام علی (علیه السلام) در این باره می‌فرماید: (قاضی) چون حق را شناخت بازگشت به سوی حق بر او مشکل نباشد (نهج البلاغه: ۵۳). براساس آیه ﴿لَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَ قَفَّيْنَا مِنْ بَعْدِهِ بِالرُّسُلِ...﴾ (بقره: ۸۷). خداوند این پیگیری را انجام داده است و بین حضرت موسی و حضرت عیسی به نقلی حدود ۷۰۰۰۰ نفر و به نقل دیگر ۴۰۰۰ به پیامبری رسیدند که همگی پیگیر تورات موسی بودند و آیین او را تبلیغ می‌کردند. نووی جاوی، ۱۴۱۷، ۱: ۳۱).

۱-۴) نظارت

از دیگر اصول برنامه ریزی، نظارت است. نظارت حکمرانی بر عملکرد مجموعه‌های تحت نظرو بهبود کیفیت و پیشگیری از فساد ضروری است. از این رو وجود یک سیستم نظارتی ضروری است تا عملکرد نهادها را مورد ارزیابی قرار

دهد. با مراجعه به قرآن نیز معلوم می‌شود مردم به حال خود رها نشده‌اند، بلکه ارزیابی می‌شوند و مسئولیت پذیران پاداش دریافت کرده و بی مسئولیت‌ها کیفر می‌شوند ﴿فَأَمَّا مَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ فَهُوَ فِي عِيشَةٍ رَاضِيَةٍ وَأَمَّا مَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ فَأُمُّهُ هَاوِيَةٌ﴾ (قارعه: ۷-۹). نظارت از سنت‌های ثابت (توبه: ۱۰۵) و دائمی خداوند است ﴿وَتَمَّ لَنَا كَلِّفَ فِي الْأَرْضِ مِنْ بَعْدِهِمْ لِنَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ﴾ (یونس: ۱۴). سپس شما را در زمین، جانشینان ایشان قرار دادیم تا ببینیم شما چگونه عمل می‌کنید. فعل مضارع «لننظر» دائمی بودن این نظارت را می‌رساند (قرائتی، ۱۳۸۳، ۵: ۱۹۱). آیه ﴿ذَلِكَ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ﴾ (سجده: ۶). نیز بیان گر نظارت خداوند است. در تفسیر آیه گفته‌اند: مقدار علم به غیب و شهادت نسبت به علم محدود افراد متفاوت است و جز خدا کسی عالم و شاهد مطلق نیست. زیرا او پروردگار همه هست و ذره‌ای در آسمان‌ها و زمین از او پنهان نیست (صادقی تهرانی، ۱۳۶۵، ۱۵: ۲۷۰). مفسری می‌گوید: به یاد داشته باشید که خداوند بر اعمال شما نظارت دارد و از نیات و اهداف شما آگاه است. هیچ رازی از شما بر او پوشیده نیست. کسی که به روز قیامت و دیدار خداوند ایمان دارد، باید بر اعمال خود تسلط یابد و با نیت پاک و خالص عمل کند. پس در این راه توقف کند و از حدود شریعت الهی تجاوز نکند و خود را پاک و نیکوکار سازد (عبده، محمد، رشیدرضا، محمد، ۱۴۱۴ ق. ۱۱: ۲۷). همچنین آیه‌های ﴿وَقُلْ أَعْمَلُوا فَسَيَرَى اللَّهُ عَمَلَكُمْ وَرَسُولُهُ وَالْمُؤْمِنُونَ...﴾ (توبه: ۱۰۵) و ﴿إِذْ يَتَلَقَى الْمُتَلَقِيَانِ عَنِ الْيَمِينِ وَعَنِ الشِّمَالِ قَعِيدٌ﴾ (ق: ۱۷). با تصریح بر آگاهی خدا و پیامبر و مؤمنان از عملکرد ما تاکید می‌کنند بر این که دو فرشته به طور مستمر اعمال انسان را ثبت می‌کنند و او نمی‌تواند اعمال خود را از آن‌ها پنهان کند. (مدرسی، ۱۴۱۹، ۱۷: ۳۹۱). بنا بر فرموده قرآن نظارت باید بر اساس رعایت اصل بی طرفی باشد: ﴿كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاءَ لِلَّهِ وَلَوْ عَلَىٰ أَنْفُسِكُمْ أَوِ الْوَالِدِينَ وَالْأَقْرَبِينَ﴾ به عدالت فرمانروا باشید و برای خدا شهادت دهید، هر چند به زیان خود یا پدر و مادر یا خویشاوندان شما باشد (نساء: ۱۳۵). مفسران این آیه را حلقه‌ای از زنجیره تربیت مردم می‌دانند که در پی آموزش و راهنمایی آن‌ها است. درس‌های این آیه، اجرای عدالت و دادگری است که باید با دوری از هرگونه ابراز عاطفه، مصلحت‌اندیشی و هوی و هوس، شهادت خالصانه برای رضای خدا باشد (شاذلی، ۲: ۷۷۴). حکمران برای دستیابی به حقیقت، طبق فرمایش امام علی (علیه السلام) ﴿وَأَبْعَثِ الْعَيُونَ مِنْ أَهْلِ الصِّدْقِ وَالْوَفَاءِ عَلَيْهِمْ﴾ (نهج البلاغه: ۵۳)، باید بازسان صادق و وفادار به کارگیرد. نظارت می‌تواند به صورت آشکار یا

پنهانی باشد. فقط باید توجه داشت که یک سیستم نظارتی باید در تمام مراحل خود شفاف باشد و بر اساس قوانین و معیارهای معین شده عمل کند تا از اعمال سلیقه های شخصی جلوگیری شود. چنانچه نظارت طلوت بر اساس این قانون بود که وقتی به نهر رسیدند از نوشیدن آب خودداری کنند که در صورت تخلف از سپاه اخراج خواهند شد: «قَالَ إِنَّ اللَّهَ مُبْتَلِيكُمْ بِنَهَرٍ فَمَنْ شَرِبَ مِنْهُ فَلَيْسَ مِنِّي» (بقره: ۲۴۹). نظارت باید بر اساس اطلاعات دقیق و معتبر صورت گیرد: «فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ» (زلزال: ۸-۹) آیه از حسابرسی دقیق قیامت خبر می دهد. بر اساس آیه های «لَقَدْ ابْتَعُوا الْفِتْنَةَ مِنْ قَبْلِ وَ قَلَّبُوا لَكَ الْأُمُورَ» ای پیامبر منافقان پیش از این هم دنبال فتنه گری بودند و مسایل را برای تو واژگون جلوه می دادند. (توبه: ۴۸)؛ و «أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ» (حجرات: ۱۲). ناظران باید مراقب اطلاعات نادرست و غرض ورزانه باشند. برای نظارت دقیق تر مجهز شدن به تکنولوژی ها و روش های علمی روز ضروری است. و موجب اجرای بهتر برنامه ها و پیشرفت هر چه بیشتر آن ها می گردد.

۲) اهمیت رهبری

حکمرانان تربیتی اعم از رهبران، مدیران، کارگزاران و تمام دست اندرکاران و فعالان در حوزه تربیت، برای انجام وظیفه خود که اصلاح و زمینه سازی برای رشد، تکامل و تعالی اخلاقی و معنوی و علمی و ذهنی مردم است، ابتدا باید خود صالح باشند تا بتوانند به اصلاح و تربیت مردم بپردازند. از این رو، ضروری است ابتدا و قبل از پرداختن به ساختار حکمرانی تربیتی، اهمیت رهبری و ویژگی های فردی و اجتماعی رهبران از نگاه تفسیرهای معاصر بررسی شود.

رهبری امری ضروری برای جوامع بشری است (جوادی آملی، ۱۳۶۸: ۳۰). برای بیان اهمیت رهبری همین بس که رسول خدا (صلی الله علیه و آله) در اولین جلسه برای دعوت از بزرگان خاندانش به اسلام، حضرت علی را به جانشینی خود منصوب کرد. همچنین در تاکید برجایگاه رهبری فرمودند: «إِذَا كَانَ ثَلَاثَةٌ فِي سَفَرٍ فَأَلْيَوْمٍ مَّرُوا أَحَدَهُمْ» هرگاه در مسافرت (تعداد مسافران) سه نفر بود، باید یکی از آن ها امور (مدیریت) را برعهده گیرد (متقی هندی، ۱۴۰۱ق، ۶: ۷۱۷). امام رضا (علیه السلام) نیز درباره اهمیت رهبری فرمودند: ما هیچ گروه و هیچ امتی را نمی یابیم که به حیات و زندگی اجتماعی خود ادامه داده باشند مگر با داشتن سرپرست و مدیری برای اموری که ناچار به برپا داشتن آن هستند چه در امر دنیا و چه در امر آخرتشان (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ۲۳: ۳۲). در قرآن، آیات متعددی در مورد

دوره سوم
شماره اول
پیاپی: ۵
بهار و تابستان
۱۴۰۳

فرستادن رسولان و رهبری آن‌ها وجود دارد که نشان دهنده اهمیت جایگاه رهبری است. برخی از این آیات، اطاعت از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) در ردیف اطاعت از خداوند قرار داده اند. مانند آیات: «وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ» (آل عمران: ۳۲، ال عمران: ۱۳۲). و براطاعت بی چون و چرا از پیامبران تأکید کرده اند «وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا» (حشر: ۴۹). و در آیه دیگری علاوه بر اطاعت از رسول به اطاعت از اولو الامر نیز فرمان داده شده است. «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ» از خدا اطاعت کنید و از رسول و اولو الامر خویش فرمان برید (نسا: ۵۹).. در تفسیر واژه اولی الامر مفسران اهل سنت و شیعه اختلاف نظر دارند. بیشتر مفسران اهل سنت معاصر اولی الامر را بزرگان و صاحب نظران از صحابه می دانند (ابن عاشور، بی تا، ۴: ۱۶۵) کسانی که پیامبر (صلی الله علیه و آله) معمولاً با آن‌ها مشورت می کرد (مظهری، ۱۴۱۲، ۲: ۱۷۰). برخی دیگر مصداق‌های اولی الامر را حاکمان، متولیان امور مردم (آل غازی، ۱۳۸۲، ق، ۵: ۵۸۴)، امرا، حکام، علمای دین، فرماندهان نظامی و سایر رهبران و زعمایی که مردم در امور و نیازهای عمومی به آنان مراجعه می کنند (دروزه، ۱۳۸۳، ق، ۸: ۱۸۳) و دانشمندان (نووی جاوی، ۱۴۱۷، ۱: ۲۰۴، مراغی، بی تا، ۵: ۷۲) می دانند. اما بنا بر نظر مفسران شیعه، اولی الامر امامان از فرزندان پیامبر هستند. کسانی که برتری مقام و عدالت شان مورد توافق همگان است و امامت و عصمتشان ثابت شده است (دخیل، ۱۴۲۲، ۱۱۵). این تأکیدها براطاعت و پیروی از رهبری دینی، نشانگر اهمیت نقش پیامبران و خلفای آن‌ها در ارشاد و هدایت مردم است. بنابراین حکمرانان، به ویژه حکمرانان تربیتی باید از سبک رهبری و مدیریت ایشان پیروی کنند. براین اساس در ادامه با مراجعه به تفاسیر معاصر فریقین برخی ویژگی‌های فردی و اجتماعی (مدیریتی) رهبران الهی به ویژه رسول خدا (صلی الله علیه و آله) بیان می گردد تا سربلندی رفتار حکمرانان قرار گیرد.

۲-۱) ویژگی‌های فردی رهبران

همان طور که گذشت رسولان الهی به ویژه رسول خدا (صلی الله علیه و آله) بهترین الگوی حکمرانان هستند. قرآن برخی ویژگی‌های فردی ایشان را چنین توصیف می کند: «وَالتَّجَمُّرِ إِذَا هَوَىٰ مَا ضَلَّٰ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوَىٰ» (نجم: ۵-۱). او گمراه نیست بلکه رشد یافته و هدایت یافته و هدایت گر است (آل غازی، ۱۳۸۲، ق، ۱: ۱۹۱) و بر ایمان «آمَنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ» (بقره: ۲۸۵) و تقوای او تأکید می کند: «وَأَعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّىٰ يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ» (حجر: ۹۹). گوش به فرمان الهی

است واز خودش حرفی نمی‌زند: ﴿وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ﴾ (نجم: ۵-۱) او فردی آرام است: ﴿فَأَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَىٰ رَسُولِهِ﴾ (فتح: ۲۶)، واز دیگر شاخصه‌ها می‌توان به متواضع و مردمی بودن (کهف: ۱۱۰)، عالم و دانا (نساء: ۱۱۳)، صبور (مدثر: ۷)، مهربانی بسیار (توبه: ۱۲۸) ایشان اشاره کرد. از مهربانی و دلسوزی شدید او ابراز نگرانی کرده می‌فرماید: ﴿فَلَعَلَّكَ بَاخِعٌ نَّفْسَكَ﴾ شاید از این‌که ایمان نمی‌آورند، خود را هلاک سازی (کهف: ۶). این خصوصیات رسول خدا باعث محبوبیت او در بین مردم شد. با توجه به این‌که تمام صفات برجسته پیامبر اکرم را نمی‌توان نام برد، به آیه ای اشاره می‌شود که او را دارای اخلاق برجسته معرفی می‌کند: ﴿وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ﴾ (قلم: ۱۲۸). در تفسیر آیه گفته شده است: پیامبر دارای ادب قرآنی است که خداوند به او آموخته است (قاسمی، ۱۴۱۸، ۹: ۲۹۷). این خصوصیات رسول خدا باعث محبوبیت او در میان مردم شد. بنابراین قبل از رسیدن به نبوت لقب امین گرفت واز حمایت مردم برخوردار شد. حمایت مردم در پیشبرد اهداف رهبر به قدری اهمیت دارد که حضرت ابراهیم پس از مستقر کردن همسر و فرزندش در مکه، از خداوند خواست که توجه مردم را به آنان جلب کند تا بتوانند از خانه امن الهی که در آن مکان بنا کرده است، نگهداری کنند: ﴿فَجَعَلَ أَفئِدَةً مِنَ النَّاسِ﴾ (ابراهیم: ۳۷). با توجه به آیه ﴿إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَيَجْعَلُ لَهُمُ الرَّحْمَنُ وُدًّا﴾ (مریم: ۹۶). برخی از راه‌های کسب این حمایت‌ها، دلسوزی، صداقت و خیرخواهی برای مردم است (مدرسی، ۱۴۱۹، ق ۵: ۴۱۸).

۲-۲) ویژگی‌های اجتماعی رهبران

با مراجعه به قرآن، می‌توان برخی از ویژگی‌های پیامبران الهی را که ویژگی‌های یک رهبر و مدیر موفق نیز هستند، را به دست آورد. قرآن در باره آن‌ها می‌فرماید: پیامبران به خدا ایمان دارند: ﴿ءَأَمِنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ﴾ (بقره: ۲۸۵). مفسران می‌گویند: پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) به دستورات الهی که به او وحی می‌شدی قین کامل داشت (مراغی، ۳: ۸۴). صدیق هستند: ﴿يُؤَسِّفُ أَيُّهَا الصِّدِّيقُ﴾ (یوسف: ۴۶). صدیق مطلق کسی است که در هر حالی صادق باشد (طیب، تهران، ۱۳۷۸، ۷: ۲۰۶). دارای علم و قدرت هستند ﴿وَزَادَهُ بَسْطَةً فِي الْعِلْمِ وَالْجِسْمِ﴾ (بقره: ۲۴۷). مفسری می‌گوید این دو، نقطه قوت حاکم هستند و بیشتر از آنچه که فکرش را کنید اهمیت دارند (سبزواری نجفی، ۴۵، ۱۴۱۹). عبارت ﴿قَوِيٌّ أَمِينٌ﴾ (قصص: ۲۶، نمل: ۳۹) نیز به قدرت و پاکدستی آن‌ها اشاره دارد. روشن است منظور از قدرت تنها قدرت جسمانی نیست، بلکه داشتن علم و تخصص در زمینه انجام مسئولیت

نیز مورد نظراسـت «مِمَّا عَلَّمَنِي رَبِّي» رهبر و مدیر حکمرانی تربیتی باید با علوم مرتبط با این عرصه از قبیل: روان شناسی، جامعه شناسی، مدیریت و... آشنا باشد. مفسران بر تخصص و تعهد رهبر تاکید دارند (قرآن مهر، ۱۵: ۲۸۶). به نظر آن ها این دو اصل جواز مطالبه کاراست. چنانچه یوسف مطالبه کرد (زحیلی، ۱۴۲۲، ۲: ۱۱۵). «قَالَ اجْعَلْنِي عَلَى خَزَائِنِ الْأَرْضِ إِنِّي حَفِيظٌ عَلِيمٌ» (یوسف: ۵۵). آیه «وَيُعَلِّمُهُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ» (آل عمران: ۴۸). همچنین با تاکید قرآن بر علم پیامبر (صلی الله علیه و اله) به کتاب های آسمانی گذشته، معلوم می شود خداوند تمام دانش و مهارت لازم برای انجام رسالت را به او آموخته است (صادقی تهرانی، ۱۴۱۹، ۵۶). پیامبران بسیاری کویکار و مورد اعتمادند: «إِنَّا نُرَاكَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ» (یوسف: ۵۷)، شجاع و بی باکند: «الَّذِينَ يَبْلُغُونَ رِسَالَاتِ اللَّهِ وَيَخْشَوْنَهُ وَلَا يَخْشَوْنَ أَحَدًا إِلَّا اللَّهَ» (احزاب: ۳۳)، دوراندیش: «فَدَّرُوهُ فِي سُبُلِهِ» (یوسف: ۴۷) و مسئولیت پذیر و امانت دارند: «إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا» (نساء: ۵۸). امام علی (علیه السلام) در نامه ای به مالک اشتر می فرماید: از به خود اختصاص دادن آنچه همه مردم در آن حقی مساوی دارند بپرهیز (نهج البلاغه، ۵۳: ۴۴۸). آن ها با هوش و با دقتند: «مَالِي لَا أَرَىٰ لَهُدًى» (نمل: ۲۰). تیزبینی و تسلط، شرط لازم برای رهبری است (قرآنی، ۱۳۸۳، ۸: ۴۰۹). این آیه نیز برخی دیگر از ویژگی های رهبران الهی را بیان می کند: «وَأْمُرُهُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَاهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيَجْلُلْ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمَ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ وَيَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ وَالْأَغْلَالَ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ» (اعراف: ۱۵۷). به گفته مفسران امر به معروف، نهی از منکر، تحلیل حلال، تحریم خبائث، و برداشتن تکالیف شاقه، از مختصات اسلام است (فضل الله، ۱۴۱۹، ۱۰: ۲۶۰، موسوی همدانی، ۱۳۷۴ ش، ۸: ۳۶). پیامبر در قرآن الگویی تمام عیار عالمیان معرفی شده است «أَسْوَةٌ حَسَنَةٌ». یعنی او هم اسوه اخلاق فردی و اجتماعی، هم اسوه اخلاق سیاسی و مدیریتی است. مفسری در این باره گفته است: اودر شرایط وحشت و پریشانی، مایه امنیت و منبع امید و اطمینان است. (شاذلی، ۱۴۱۲، ۵: ۲۸۴۱). و مفسر دیگری اضافه کرده است: «حق آن است که به آن حضرت تاسی کنید و آن ثبات در جنگ و صبر در شداید و محن است» (حسینی شاه عبدالعظیمی، ۱۳۶۳ ش، ۱۰: ۴۲۵). بنابراین ویژگی های رسولان خدا و به ویژه رسول خدا، الگویی حکمرانان است. آن ها نیز باید تلاش کنند که این خصوصیات را کسب کنند.

۳) ساختار حکمرانی تربیتی و مسئولیت های حکمرانی تربیتی نسبت به آن ها

ساختار حکمرانی تربیتی شامل نهاد خانواده، نهاد های آموزشی، رسانه ها و سایر

نهادهای اجتماعی از قبیل مساجد، هیأت‌ها، آموزشگاه‌های علمی-هنری، باشگاه‌های ورزشی، مهد کودک‌ها و ... هستند. از آن جا که هدف اصلی این نوشتار، توضیح جزئیات کار این نهادها نیست از این رو، پس از شرح مختصری در باره هریک وظایف حکمرانی نسبت به آن‌ها، از دیدگاه مفسران معاصر بیان خواهد شد.

۳-۱) نهاد خانواده

خانواده، اولین و مهم‌ترین نهاد تربیتی است که نقشی حیاتی در شکل‌دهی به شخصیت انسان‌ها دارد. قدرت آن، چنان است که می‌تواند غالباً تلاش رقیبان تربیتی خود را که سعی می‌کنند خانواده و به ویژه کودکان را به نفع خود تربیت و مصادره کنند را بی‌اثر کند. با نگاه به سخنان پیشوایان دینی معلوم می‌شود اسلام تربیت را خیلی پیش‌تر از تولد کودک آغاز می‌کند. زن و مرد هریک با تربیت خود و آراسته شدن به اخلاق و صفات نیکو و انتخاب همسری آراسته به این صفات، زمینه مساعد را برای تربیت فرزندان آینده خود ایجاد می‌کنند. پیامبر (صلی الله علیه و آله صلی الله علیه و آله) در این باره فرمودند: برای نطفه‌های خود دامن‌های شایسته انتخاب کنید و با کسانی که همتای شما هستند ازدواج کنید (متقی هندی، ۱۴۰۱، ۱۶: ۲۹۵)، و نیز فرمودند: با خانواده خوب و شایسته وصلت کنید؛ زیرا رگ و ریشه اثر دارد. (همان، ۲۹۶، ح ۴۴۵۵۹). خانواده اگر چه کوچک‌ترین نهاد اجتماعی است، اما مانند سایر نهادها نیازمند مدیریت است که بر عهده پدر است. نگهداری از کودکان و تربیت آن‌ها نیز بر عهده مادر است. پرواضح است که با وجود رقبای تربیتی فراوان و قدرتمند، این نهاد به تنهایی نمی‌تواند از کودکان مراقبت کرده و آن‌ها را تربیت کند. بنابراین نیازمند کمک و حمایت سایر نهادها به ویژه نهاد حاکمیت است. اولین و اساسی‌ترین وظیفه حاکمیت تعیین و تنظیم قوانین، مقررات و سیاست‌هایی برای حفظ و رشد همه جانبه آن و نظارت بر اجرای صحیح آن‌ها است. در این راستا، حاکمیت و نهادهای فرهنگی به عنوان دستگاه‌های تأمین‌کننده حقوق و تضمین‌کننده حمایت، نقش کلیدی در تقویت ساختار خانواده و حمایت از همسران دارند. خانواده برای ایفای نقش‌های مهم و حیاتی خود، نیازمند آموزش‌های جامع و موثر قبل و بعد از دواج و کسب مهارت‌های لازم برای مدیریت خانواده و ایجاد ارتباطات سالم و پایدار میان اعضا است. بنابراین، بفره‌هم کردن فرصت‌های مفید واقعی با استفاده از ظرفیت‌های آموزشی رسمی مانند مدارس و دانشگاه‌ها و غیر رسمی مانند رسانه‌ها به ویژه فضای مجازی و تکنولوژی‌های روز و سازمان‌های مردم‌نهاد و ارائه و ترویج مطالب فرهنگی منطبق با ارزش‌های

دوره سوم
شماره اول
پیاپی: ۵
بهار و تابستان
۱۴۰۳

خانوادگی تأکید می‌شود. این رویکرد، می‌تواند منجر به استقرار خانواده‌های پایدار، سالم و با نشاطی شود که نقش مهمی در پرورش نسل آینده ایفا می‌کنند و با تأمین محیطی امن و حمایت‌کننده برای فرزندان، آنان را برای ایفای نقش‌ها در جامعه آماده می‌کنند و هسته اولیه ایجاد جامعه‌ای قوی و توسعه‌یافته هستند. با توجه به آیه‌های «أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَتُفْسِكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا» (تحریم: ۶) و «الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ» (نساء: ۳۴). وظیفه تأمین هزینه‌های خانواده و سرپرستی آن بر عهده مردان است. در تفاسیر آمده است: خداوند به مردان صفاتی عطا کرده است که آن‌ها را برای انجام وظیفه نفقه دادن آماده می‌کند تا برای کسب پولی که هزینه می‌کنند زحمت بکشند. (آبیاری، ۱۴۰۵، ۹: ۳۰۴). همچنین مراقبت از زنان نیز به مردان واگذار شده است: «نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ فَأَتُوا حَرْثَكُمْ...» (بقره: ۲۲۳). زنانان کشتزار شما هستند هر جا که خواهید به کشتزار خود درآیید. آیه به انجام اموری مانند مراقبت از زنان و حفظ آن‌ها از بدی‌ها، مدیریت امور آن‌ها، تلاش برای بهبود وضعیت آن‌ها، و فراهم کردن وسایل زندگی روزمره مانند وسایل کشاورزی دعوت می‌کند (طنطاوی، ۱: ۴۹۸). تلاش مرد برای تأمین نیازهای خانواده‌اش بسیار با ارزش است. چنانچه پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) با تأکید بر این امر، تلاش‌کننده در راه (رفاه) خانواده را به مجاهد در راه خداتشبییه می‌کند (مجلسی، ۹۳: ۳۲۴). اندیشمندی درباره خانواده می‌گوید: خانواده محلی است که عاطفه و عقل و عادت با هم در می‌آمیزند. پدران و مادران باید در امور دینی فرزندان خود و برانگیختن دینی آن‌ها، برکافران و منحرفان پیشی گیرند چه بسا آنان با عقاید، آداب و سنن، نسل‌های ما را کافر سازند. ممکن است سهل‌انگاری در این امر برابر با سهل‌انگاری در مقابله با لشکرکشی به کشور اسلامی باشد شاید حتی بیشتر از آن، زیرا کنترل افکار عمومی سخت‌تر از کنترل موقعیت‌های جغرافیایی است (فضل الله، ۱۴۱۹، ۲۲: ۳۱۸). در این آیه به طور ویژه مراقبت از زنان به مردان واگذار شده است. «نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ فَأَتُوا حَرْثَكُمْ» زنانان کشتزار شما هستند هر جا که خواهید به کشتزار خود درآیید (بقره: ۲۲۳). آیه به انجام اموری مانند مراقبت از زنان و حفظ آن‌ها از بدی‌ها، مدیریت امور آن‌ها، تلاش برای بهبود وضعیت آن‌ها، و فراهم کردن وسایل زندگی روزمره مانند وسایل کشاورزی دعوت می‌کند (طنطاوی، التفسیر الوسیط للقرآن الکریم، ج ۱، ص: ۴۹۸). مفسران با تأکید بر ارزشمندی زنان در اسلام می‌گویند: زمانی که زنان از حقوق اولیه انسانی محروم بودند و حق دخالت در سرنوشت خود نداشتند، اسلام به آن‌ها شخصیت و استقلال رأی عطا کرد. (فضل الله، ۱۴۱۹، ۲۲: ص: ۱۶۸). و

به آن ها حق شرکت درانتخابات داد. ﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا جَاءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ يُبَايِعَنَّكَ عَلَىٰ أَنْ لَا يُشْرِكْنَ بِاللَّهِ شَيْئًا...﴾ (ممتحنه: ۱۲) و برخی فعالیت های اجتماعی مانند: نماز جماعت و اذان و اقامه راز دوش زنان برداشت (صدوق، ۱۴۰۱، ۴: ۳۶۴). نگهداری از کودکان و تربیت آن ها نیز بر عهده مادر است ﴿وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ﴾ (بقره: ۲۳۳). با وجود رقبای تربیتی فراوان و قدرتمند، این نهاد به تنهایی قادر به مراقبت و تربیت کود کان نیست. بنا براین نیازمند کمک و حمایت سایر نهادها به ویژه نهاد حاکمیت است. حاکمان باید به امور نهاد مقدس خانواده اهتمام داشته باشند. اولین وظیفه حاکمیت، تعیین و تنظیم قوانین، مقررات و سیاست هایی برای حفظ و رشد همه جانبه جامعه و نظارت بر اجرای صحیح آن ها است. در این راستا، حاکمیت و نهادهای فرهنگی به عنوان دستگاه های تأمین کننده حقوق و تضمین کننده حمایت، نقش کلیدی در تقویت ساختار خانواده و حمایت از همسران دارند. خانواده برای ایفای نقش های مهم و حیاتی خود، نیازمند آموزش های جامع و موثر قبل و بعد ازدواج و کسب مهارت های لازم برای مدیریت خانواده و ایجاد ارتباطات سالم و پایدار میان اعضا است. بنابراین، بفرههم کردن فرصت های مفید واقعی با استفاده از ظرفیت های آموزشی رسمی مانند مدارس و دانشگاه ها و غیر رسمی مانند رسانه ها به ویژه فضای مجازی و تکنولوژی های روز و سازمان های مردم نهاد و ارائه و ترویج مطالب فرهنگی منطبق با ارزش های خانوادگی تأکید می شود. این رویکرد، می تواند منجر به استقرار خانواده های پایدار، سالم و با نشاطی شود که نقش مهمی در پرورش نسل آینده ایفا می کنند و با تأمین محیطی امن و حمایت کننده برای فرزندان، آنان را برای ایفای نقش ها در جامعه آماده می کنند و هسته اولیه ایجاد جامعه ای قوی و توسعه یافته هستند. پیرامون مسائل خانواده از جمله وظایف مرد و زن و در حمایت از خانواده به ویژه زنان آیات و روایات فراوانی به خصوص زنان از حمایت های عاطفی در دوران بارداری، شیردهی و حمایت های قانونی به ویژه در دوران ازدواج و طلاق برخوردار باشند. زنان شاغل نیز از حمایت هایی مانند مرخصی های بیشتر، کاهش مدت و حجم کار هنگام بیماری، از کارافتادگی و کهولت سن و.... بهره مند گردند.

۳-۲) نهادهای آموزشی

نهادهای آموزشی شامل نهادهای رسمی مانند آموزش و پرورش و آموزش عالی و حوزه های علمیه هستند. که وظیفه آن ها تعلیم و تربیت مخاطبان خود است. تعلیم و تربیت در رشد و پیشرفت فرد و اجتماع چنان جایگاهی دارد که آیات متعددی (آل عمران: ۱۶۴، بقره: ۱۵ و ۱۲۹)، هدف از بعثت پیامبران را تعلیم و

تربیت مردم ذکر می کنند. تفاسیر در مورد تاثیر بعثت در تعلیم و تربیت می گویند: بعثت پیامبر و اسلام از این ملت مفلس، قومی را به وجود آورده که با توانایی های خود به جلو می روند و شکوفا می شوند (کرمی حویزی، ۱۴۰۲ق، ۸: ۵۳). مفسری نیز می گوید: «تزکیه (تربیت) و تعلیم کتاب و حکمت الطافی هستند که خداوند به هر کس که بخواهد می بخشد» (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴، ۱۱۰: ۲۴). بر اساس آیه «ان الله يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَيَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ» (نحل: ۹۰). ترویج عدالت و رزق، نیکی، بخشندگی، دوری از ناهنجاری ها برخی از روش های تربیتی هستند که لازم است در جامعه اجرا شوند. به گفته مفسران می توان این آیه را سند تربیتی، اخلاقی جامعه اسلامی نامید (مکارم شیرازی، ۳۶۶: ۱۱). به گفته آن ها این آیه جامع ترین آیه، برای بیان خیر و شراست. (زحیلی، ۱۴۲۲، ۲۲۲: ۸) و می گویند: «اگر در قرآن همین يك آیه بود، کافی بود که بگوییم: قرآن، تَبَيَّنَا لِكُلِّ شَيْءٍ است» (فیض کاشانی، ۱۴۱۵، ۳: ۱۵۲). بنابراین، حکمرانی تربیتی موظف است برای آموزش و تربیت مردم و در نتیجه ایجاد جامعه ای سالم و با اخلاق، برنامه های آموزشی و تربیتی جامعی تنظیم کند که در سطح کلان همه زیرنظام ها را پوشش داده و بستریا دیگری را فراهم کند. مهم ترین گام در آموزش مخاطب شناسی است. هر اقدامی بدون شناخت مخاطب بیهوده خواهد بود. «قُلْ هَذِهِ سَبِيلِي أَدْعُو إِلَى اللَّهِ عَلَىٰ بَصِيرَةٍ» (یوسف: ۱۰۸). مردم را چشم بسته و بدون آگاهی نباید به انجام کاری ترغیب کرد (قرائتی، ۶: ۱۷۶). برای مثال مسلمانانی که به حبشه رفته بودند با توجه به این که پادشاه حبشه مسیحی بود، نذا و سوره مریم را خواندند. حکمرانی با شناسایی نیاز مخاطب می تواند برنامه های آموزشی، امکانات و محتوای آموزشی مناسب که جنبه های مختلف اعتقادی، اخلاقی، دینی، تاریخی، سبک زندگی اسلامی، مهارت آموزی، تربیت بدنی و... را دربرگیرد، فراهم نماید. یکی دیگر از وظایف حکمرانی تربیتی حمایت از مجموعه های فعال در زمینه استعداد یابی و پرورش استعدادها است. «وَرَفَعْنَا بَعْضَهُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِيَتَّخِذَ بَعْضُهُمْ بَعْضًا سُخْرِيًّا» مابعضی انسان ها را بر بعضی دیگر برتری دادیم تا بدین وسیله، استخدام پیش آید. (زخرف: ۳۲) «منظور از برتری، برتری در ساختار جسمی، فکر و استعدادهاست» (قرائتی، ۱۰: ۴۵۰). مفسران معتقدند: این حکمت خداوند است که افراد در زمان ها و نسل های مختلف و در محیط های گوناگون از نظر فهم، توانایی، قابلیت، نشاط، ثروت و موقعیت اجتماعی متفاوت باشند. (دروزة، ۱۳۸۳ق، ۴: ۵۰۳).

انواع رسانه ها از فراگیرترین، قدرتمندترین نهاد‌های تربیتی است. به ویژه رسانه های دیجیتال که با روش های مدرن و جذاب پیام های خود را به صورت انبوه به مخاطبان خود که غالباً قشر کودک، نوجوان و جوان هستند منتقل می کنند. از این رو نقش مهمی در شکل دادن به ذهن و رفتارهای مخاطبان، دارند. کارکرد رسانه عموماً اطلاع رسانی، تبلیغ و نقد و بررسی است (محمدی آشنائی، نهاد و نظام آموزش و پرورش در جامعه آرمانی قرآن). «اطلاع رسانی» به عنوان کارکرد اصلی رسانه، باید با صداقت کامل انجام گیرد: «وَقُلْ رَبِّ ادْخُلْنِيْ مُدْخَلَ صِدْقٍ وَّ اَخْرِجْنِيْ مُخْرَجَ صِدْقٍ» (اسراء: ۸۰). «انسان در امور دنیا و آخرت به گونه ای وارد و خارج شود که به او گفته شود که تو در سخن و عمل صادق و مورد رضایت خداوند هستی» (مراغی، بی تا، ۱۵: ۸۵). ورود و خروج صادقانه کنایه از حق و صداقت در عقیده و نیت و افعال و همه حرکات و سکون است (مغنیه، ۱۴۲۴، ۵: ۷۵). رسانه ها نیز باید با اطلاع رسانی صادقانه از نشر خبرهای نادرست یا تحریف شده و سوگیری های جناحی خود داری کنند. یکی دیگر از کارکردهای رسانه «امر به معروف و نهی از منکر» است که بسیار مورد تأکید قرار گرفته است. (توبه: ۹، آل عمران: ۳، توبه: ۱۱۳، ۷۱، ۱۱۴، مائده: ۵، ۲، ۷۱). و انجام آن نشانه ایمان فرد قلمداد می شود (حج: ۲۲، ۴۱). اجرای صحیح این دو، نقش مهمی در حفظ اخلاق عمومی جامعه خواهد داشت. از این رو خداوند برتشکیل گروه هایی برای اجرای آنها تأکید می کند: «وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ اُمَّةٌ يَدْعُونَ اِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ» (آل عمران: ۱۰۴). کارکرد دیگر رسانه «نقد کردن» است: «الَّذِينَ يُبَلِّغُونَ رِسَالَاتِ اللّٰهِ وَيَخْشَوْنَهُ وَا لَا يَخْشَوْنَ اَحَدًا اِلَّا اللّٰهَ» (احزاب: ۲۹). کسانی که پیام های خدا را می رسانند و از او می هراسند و از هیچ کس جز خدا نمی هراسند. رسانه ها چشم و گوش مردم هستند و با نقد عملکرد مسئولین، از مصادیق اولیه امر به معروف و نهی از منکر محسوب می شوند. آن ها با داشتن امکانات فراوان به ویژه قابلیت جذب عموم و جلب اعتماد آن ها می توانند مطالبات مردم را به گوش مسئولین برسانند. امروزه دشمنان از رسانه به عنوان سلاح قدرتمندی برای پیشبرد اهداف خود بهره برداری می کنند. از این رو رسانه های کشورها یا گروه های هدف آن هانیز، باید از همین ابزار برای دفاع از خود و ضربه زدن متقابل به دشمنان استفاده کنند.

نتیجه آن که حکمرانی تربیتی با انجام برخی اقدام های حمایتی مانند: طراحی رویکردهای راهبردی، ایجاد قوانین کاربردی، حفاظت از اموال و حقوق معنوی

افراد و سرمایه گذاری در فعالیتهای فرهنگی و فناوری های نوین می تواند با هوشمندی از رسانه به عنوان یک ابزار تربیتی قوی و تاثیرگذار بهره برداری کند.

۳-۴) سایر نهادها

در راستای نهادهای فوق، نهادها و اجتماعات دیگری مانند مساجد، هیئات های مذهبی، مهدکودک ها، آموزشگاه های علمی، هنری، باشگاه های ورزشی و خلاصه سازمان های مردم نهاد (NGO) هستند که ضمن انجام فعالیت های خاص خود، خواه ناخواه اثرگذاری تربیتی همسو با دیدگاه های خود را نیز دارند. اسلام ضمن هویت قائل شدن برای اجتماع (طباطبایی، ۱۳۹۳، ق، ۴: ۹۶) درآیاتی به تشکیل گروه، انجام کارگروهی، وحدت و همکاری تشویق می کند. که نماز جماعت نمونه ای از آن ها است (جمعه: ۹). وجود نهادهای اجتماعی بنا براین که در خدمت نظام تربیتی حاکم باشند یا نه، می تواند برای نظام ها هم فرصت و هم تهدید و آسیب باشد. پس نباید از تأثیر تربیتی آن ها بر مخاطبان شان غافل شد. با توجه به مخاطبان گسترده این نهادها که عمدتاً کودکان، نوجوانان و جوانان هستند، اهمیت نظارت حکمرانی تربیتی بر عملکرد آن ها دو چندان است. به همین دلیل، حکمرانی تربیتی موظف است برنامه های حمایتی، نظارتی، تشویقی و تنبیهی دقیق و موثری را تدوین و با قاطعیت و جدیت اجرا کند. اگر چه این نهادها، به عنوان زیرنظام های حکمرانی تربیتی، دارای استقلال هستند ولی به دلیل ارتباط آن ها با یکدیگر نمی توان آن ها را از هم تفکیک نمود. بنابراین، حکمرانی تربیتی باید دارای یک برنامه جامع کلان باشد که همه آن ها را دربر گرفته و تحت پوشش خود قرار دهد، تا بتواند در یک چارچوب منسجم، کلیه فعالیت ها و اقدامات آن ها را مدیریت کند. اگر نهادهای تربیتی وظایف خود را به درستی انجام دهند، می توانند بهترین همیاران تربیتی نظام باشند.

۴) وظایف کلان حکمرانی تربیتی

نهادهای تربیتی کارگزاران حکمرانی تربیتی هستند. در روایتی امام علی (علیه السلام)، سه وظیفه مهم حاکم در قبال کارگزاران را گزینش آن ها، رسیدگی به امور و نظارت بر عملکردشان بیان نموده است (نهج البلاغه، ۵۳). با توجه به این که در مباحث قبلی درباره نظارت به تفصیل توضیح داده شد، از تکرار بحث خودداری کرده در این بخش وظایف دیگر حکمرانی تربیتی از دیدگاه آیات و مفسران معاصر، مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

۴-۱) گزینش

انتخاب مدیران و کارگزاران نهادهای تربیتی، به دلیل تأثیر عمیق و گسترده ای که

بر جامعه دارند، باید با دقت و ژرف نگری انجام شود. با توجه به آیه های «إِنَّ وَلِيَّ اللَّهِ الَّذِي نَزَّلَ الْكِتَابَ وَهُوَ يَتَوَلَّى الصَّالِحِينَ» (اعراف: ۱۹۶) و «إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا». (نساء: ۵۸). شایسته سالاری شیوه مورد تأیید قرآن است (قرائتی، ۴: ۲۵۲). به گفته مفسران یکی از اهداف آیه ترغیب صاحبان قدرت به عدم واگذاری مناصب به افراد غیر شایسته است (آل غازی، ۱۳۸۲ ق، ۵: ۵۶۷). همانطور که خداوند شایسته گزینی کرده و زمین را به صالحان می دهد. «أَنَّ الْأَرْضَ يَرِثُهَا عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ» (انبیاء: ۱۰۵). ویژگی های فردی و مدیریتی رهبران که پیش تر به آن ها اشاره شد، بخشی از معیارهای گزینش مورد نظر قرآن هستند. اکنون این نکته به آن ها اضافه برای گزینش، افراد باید آزمایش شوند. چنانچه خداوند حضرت ابراهیم را با این که دارای مقام رفیع نبوت بود، برای اعطای مقام امامت، آزمایش کرد: «وَإِذِ ابْتَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَأَتَمَّهُنَّ قَالَ إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا» (بقره: ۱۲۴). به نظر امام علی (علیه السلام) نیز راستگو و صریح بودن، چابک و نبودن، خانواده صالح داشتن، با تجربه و با حیا بودن، داشتن سابقه بیشتر در اسلام، سخاوتمندی و شجاعت (نهج البلاغه، ۵۳) برخی دیگر از این ویژگی ها هستند.

۴-۲) رسیدگی به امور

حکمرانی به عنوان نهاد بالادستی و وظیفه دارد به امور نهادها رسیدگی کند. نهادها نیز وظیفه دارند به امور مادی و معنوی کارکنانشان رسیدگی کنند. تأمین مالی کارکنان، تأثیر به سزایی بر سلامت روان و پاکدستی آن ها دارد. امام علی (علیه السلام) با تأکید بر این موضوع، می فرماید: دادن روزی فراوان، آن ها را از دست درازی به اموال عمومی و خیانت بازمی دارد و در مسیر اصلاح و خودسازی قرار می دهد (نهج البلاغه: ۵۳). یکی از موارد رسیدگی، تهیه امکانات برای کارکنان است. چنانچه خداوند تمام امکانات بهشت را در اختیار آدم و حوا قرار داد و فقط آن ها را از نزدیک شدن به درخت منع کرد «فَكُلَا مِنْ حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ» (اعراف: ۱۹). دادن امکانات به کارکنان موجب ارائه بهتر خدمات و بالا رفتن بهره وری و شکفتن استعداد های آن ها می شود «قَالَ إِنَّكَ الْيَوْمَ لَدَيْنَا مَكِينٌ أَمِينٌ» (یوسف: ۵۴). «قدرت داشتن و امین بودن در کنار هم ارزشمند هستند. اگر کسی امین باشد ولی امکانات نداشته باشد، نمی تواند کاری انجام دهد و اگر مکین باشد اما امین نباشد، حیف و میل بیت المال می کند» (قرائتی، ۶: ۱۰۲). اما رسیدگی به امور معنوی کارگزاران چه بسا مهم تر از رسیدگی به امور مادی است. در آیه «وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ

بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَيُطِيعُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ أُولَئِكَ سَيَرْحَمُهُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ﴾ (توبه: ۷۱) خداوند به اموری اشاره کرده است که توجه به آن‌ها موجب رشد معنوی افراد و ایجاد محیطی که در آن افراد بتوانند به رشد و کمال معنوی خود برسند، می‌شود. فراهم کردن زمینه رشد معنوی افراد از وظایف مهم حکمرانی تربیتی است. درانتها یاد آوری می‌شود با توجه به آیه ﴿يَتَوَلَّى الصَّالِحِينَ﴾ (اعراف: ۱۹۵) و آیات ما قبل آن حکمرانی‌ها باید اقدامات لازم را برای حمایت از کارگزاران صالح و شایسته به عمل آورند (قرائتی، ۴: ۲۵).

۳-۴) روش‌های برخورد با جرم و مجرمان

چنان‌چه گفته شد براساس فرمایش امام علی یکی از وظایف حکمرانی‌گزینش کارگزاران است که بر اساس معیارهای مورد تایید قرآن صورت می‌گیرد. اما با وجود دقت در انتخاب‌ها، همیشه افرادی هستند که تخلف کنند. از این رو وجود جرم و تخلف در جوامع و چگونگی برخورد با آن، دغدغه نظام‌ها است. قرآن برای مقابله با تخلفات راه‌حلی دارد، که برخی رویکرد پیشگیرانه و برخی دیگر رویکرد کیفری دارند که در ادامه بررسی می‌گردند.

۳-۴-۱) رویکرد پیشگیرانه

برنامه قرآن برای تربیت انسان و پیشگیری از تخلف، ایجاد نگرش‌های الهی است. نگرش الهی موجب اعمال الهی و در نتیجه دوری از تخلف و جرم می‌شود. در حکمرانی تربیتی، قانون‌مندی و عمل به قانون شاخصه‌ای مهم است تا بتوان براساس آن افراد را قانونمند تربیت کرد. اما از آن‌جا که ممکن است انسان دچار غفلت و فراموشی شود، همواره نیازمند تذکرو یادآوری است. براین اساس خداوند می‌فرماید: ﴿وَذَكِّرْ بِهِ أَنْ تُبْسَلَ نَفْسٌ بِمَا كَسَبَتْ﴾ (انعام: ۷۰) و با این (قرآن)، به آن‌ها یادآوری نما، تا گرفتار (عواقب شوم) اعمال خود نشوند. و «برای حفظ و نگهداری ارزش‌هایی که اسلام آورده بود و جهت بقای جامعه سعادت‌بار اسلامی، دستور مهمی می‌دهد و آن این که همواره گروهی از مسلمانان باید آماده باشند که مردم را دعوت به خیرکنند و با تبلیغ مداوم، ارزش‌های اسلامی و انسانی را در جامعه زنده نمایند» (جعفری، ۱۳۷۶، ۲: ۲۰۹). اقدام پیشگیرانه بعدی، گزینش افراد بر اساس معیارهای قرآن است. هر چه در جذب نیرو معیارهای ایمان و تقوا و پاک‌دستی و غیره بیشتر مورد توجه قرار گیرد، زمینه ایجاد فساد و جرم کمتر خواهد شد. اقدام بعدی روشنگری و شفافیت است. حضرت موسی عَلَيْهِ السَّلَام هنگام رفتن

به سوی فرعون، از خداخواست که به او توانایی شفاف و صریح سخن گفتن عطا کند (طه: ۲۷). تبیین شرح وظایف، آموزش قوانین و ضوابط و تشریح نحوه برخورد با تخلف و متخلف به صورت شفاف، موجب پیشگیری از تخلفات و کاهش آن‌ها می‌شود. چه بساعت بسیاری از تخلفات، ناآگاهی افراد از قوانین است. «پس باید نقش و مسئولیت افراد را به آنان و جامعه اعلام کرد» (قرائتی، ۹: ۳۸۰). چنانچه برخی از وظایف پیامبر در آیات مختلف با عبارت «إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ» بیان شده است. مانند بشارت دهنده و بیم‌دهنده: (بقره: ۱۱۹، اسراء: ۱۰۵، فرقان: ۵۶، احزاب: ۴۵، سبأ: ۲۸)، دارای رسالت (نساء: ۷۹)، دعوت کننده سوی خدا (احزاب: ۴۶). از عوامل دیگر پیشگیری از تخلفات و کاهش آن‌ها می‌توان به نظارت مستمر (بقره: ۱۴۳، یونس: ۱۴)، ارتباط سازمان‌ها با یکدیگر (مائده: ۲)، استفاده هرچه بیشتر از فن‌آوری‌ها و تکنولوژی‌های روز اشاره کرد.

۴-۳-۲) رویکرد کیفی

اسلام برای تمام مسائل زندگی برنامه دارد. با بررسی آیات و روایات، نحوه برخورد با جرم و مجرم و اعمال قانون قابل استخراج است. این وظایف مشترک بین همه حکمرانی‌ها از جمله حکمرانی تربیتی است. بر اساس آیه «كُلِّ امْرِي مِنْهُمْ مَا اكْتَسَبَ مِنَ الْاِثْمِ» در رویکرد کیفی باید قوانین عادلانه باشند و میزان کیفر با مجازات متناسب باشد (قرائتی، ۱۳۸۳، ۸: ۱۵۳). همه در مقابل قانون برابر هستند و در مجازات نباید به مقام افراد توجه کرد «يَا نِسَاءَ اللَّيْلِ مَنْ يَأْتِ مِنْكُمْ بِفَاحِشَةٍ مُّبِينَةٍ يَضَاعَفْ لَهَا الْعَذَابُ» (احزاب: ۳۰). مفسران معتقدند «کسانی که چهره دینی و اجتماعی دارند و کارشان برای دیگران سرمشق است، اگر گناه کنند، کیفرشان بیش از دیگران است» (قرائتی، ۱۳۸۳، ۹: ۳۵۵). به نظر آن‌ها همسران پیامبر وظایفی بیش از سایر زنان بر عهده دارند. آن‌ها باید مراقب حقوق رسول خدا باشند و حرمت او را به گونه‌ای پاک و دوارز هرگونه سوء ظن حفظ کنند. (خطیب، بی تا، ۱۱: ۷۰). گاهی اوقات شرایط به گونه‌ای است که افراد جذب خلاف و جرم می‌شوند. (اسراء: ۳۲). بنابراین باید فرهنگ فضای غالب به گونه‌ای فراهم باشد که زمینه جاذبه‌های نامشروع وجود نداشته باشد (قرائتی، ۱۳۸۳، ۷: ۵۴). باید دلیل تخلف را جویا شده و به متهم اجازه دفاع از خود داده شود (قرائتی، ۱۳۸۳، ۸: ۴۰۹) «لَيَأْتِيَنِي يَسْلُطَانٍ مُّبِينٍ» (نمل: ۲۱). یعنی ارائه دلیل روشن که در آن نجات و خلاصی وجود دارد. (طباطبائی، ۱۳۹۳، ق، ۱۵: ۳۵۵). شدت برخورد بستگی به مقدار جرم دارد. گاهی تنها هشدار دادن کافیهست و نیازی به برخورد شدید نیست. «قُلْ اَنْدَعُوا مِنْ دُونِ اللّٰهِ مَا لَا يَنْفَعُنَا وَلَا يَضُرُّنَا وَنُرَدُّ عَلَىٰ اَعْقَابِنَا بَعْدَ

إِذْ هَدَانَا اللَّهُ...» (انعام: ۷۱). «وَإِذَا جَاءَكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِنَا فَقُلْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلَى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ أَنَّهُ مَنْ عَمِلَ مِنْكُمْ سُوءًا بِجَهَالَةٍ ثُمَّ تَابَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَصْلَحَ فَأَنَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ» (انعام: ۵۴). اگر کسی عمل بدی انجام دهد، سپس توبه کند و خود را اصلاح نماید، او را می‌آمرزد. اما گاهی باید با تخلفات قاطعانه و با شدت عمل بسیار برخورد کرد. همان گونه که خداوند مجرمان را تهدید های گوناگونی می‌کند. مانند: تهدید منافقان به افشای نیت ایشان برای کشتن پیامبر (توبه: ۶۴، ۶۶)، تهدید به انتقام گیری: «إِنَّا مِنَ الْمُجْرِمِينَ مُنتَقِمُونَ» (سجده: ۲۲) دارد. مفسران می‌گویند: «کسی که ظالم تراز همه باشد انتقام از او به درجات شدیدتر و سخت‌تر باشد» (حسینی شاه عبدالعظیمی، ۱۳۶۳، ۱۰: ۳۹۲)، آیاتی تهدید به نابودی می‌کنند: «تُدْمِرُ كُلَّ شَيْءٍ بِأَمْرِ رَبِّهَا فَأَصْبَحُوا لَا يُرَى إِلَّا مَسَاكِينُهُمْ كَذَلِكَ نَجْزِي الْقَوْمَ الْمُجْرِمِينَ» (احقاب: ۲۵)، و یا دریاتی تهدید به عذاب دائمی و جاودانه: «عَذَابُ الْخُلْدِ» (یونس: ۵۲، سجده: ۱۴). مطرح شده است که مفسران دلیل آن را عدم تفکر در آخرت و انکاری پیامبران بیان می‌کنند (زحیلی، ۱۴۱۸، ۲۱: ۱۹۶). با توجه به آنچه گفته شد، لازم است حکمرانی تربیتی در کنار سیاست‌گذاری‌ها و برنامه‌ریزی‌های تربیتی، به برنامه‌هایی برای برخورد با تخلفات و متخلفان تهیه و تدوین کرده و در اختیار نهادهای مطبوع خود قرار دهد تا با قاطعیت اجرا کنند و در عین حال بر اجرای کامل و جدی آن‌ها نیز نظارت داشته باشد.

نتیجه‌گیری

نتیجه آن که بر اساس یافته‌های این پژوهش تفاسیر دیدگاه‌های قرآن را پیرامون معیارها و شاخصه‌های فرآیند مدیریت در حکمرانی تربیتی که شامل برنامه‌ریزی، تصمیم‌گیری، سازماندهی و نظارت است، را بیان کرده‌اند. این یافته‌ها نشان می‌دهند تفاسیر دیدگاه‌های قرآن پیرامون ویژگی‌های فردی و اجتماعی پیامبران را به عنوان رهبران والگوی کامل بشریت شرح داده‌اند. در نهایت مشخص شد تفاسیر به موازین قرآنی مدیریت ساختار نظام تربیتی که وظیفه‌گزینش، رسیدگی به امور و نظارت بر آن‌ها و در صورت مشاهده تخلف برخورد با آن‌ها را برعهده دارد. توجه نموده‌اند. در انتها هم پیشنهاد می‌شود در آینده نیز تحقیقاتی در این زمینه بر اساس سایر تفاسیر انجام شود.

فهرست منابع

۱. ابن بابویه قمی، ابو جعفر محمد ابن علی ابن الحسین، من لایحضره الفقیه، علی اکبر غفاری، قم، جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۴۰۴ ق.
۲. ابن عاشور، محمد بن طاهر، التحریر و التنویر، بی جا، بی تا.
۳. آبیاری، ابراهیم، الموسوعة القرآنية، بی جا: موسسه سجل العرب، ۱۴۰۵ ق.
۴. آل غازی، ملاحویش، عبدالقادر، بیان المعانی، دمشق: مطبعة الترقی، ۱۳۸۲ ق.
۵. تمیمی آمدی، عبد الواحد بن محمد، غرر الحکم و درر الکلم، رجائی، سید مهدی، چاپ دوم، دار الکتاب الاسلامی، قم، ۱۴۱۰ ق.
۶. جعفری، تفسیر کوثر، قم، هجرت، ۱۳۷۶ ش.
۷. حسینی شاه عبدالعظیمی، حسین بن احمد، تفسیر اثنا عشری، تهران: انتشارات میقات، ۱۳۶۳ ش.
۸. دانایی فرد، حسن، سید مهدی الوانی و عادل آذر، روش شناسی پژوهش کیفی در مدیریت: رویکرد جامع، تهران: اشراقی و صفار، ۱۴۰۰ ش.
۹. دخیل، علی بن محمد علی، الوجیز فی تفسیر الکتاب العزیز، دارالتعارف للمطبوعات، بیروت، ۱۴۲۲ ق.
۱۰. دروزة، محمد عزة، التفسیر الحدیث، قاهره: دار إحياء الكتب العربية، ۱۳۸۳ ق.
۱۱. جوادى آملی، عبدالله، ولایت فقیه، دوم، مرکز نشر فرهنگى رجاء، تهران، ۱۳۶۸.
۱۲. خطیب، عبدالکریم، التفسیر القرآنی للقرآن، بی جا، بی تا.
۱۳. فخرالدین رازی، ابو عبدالله محمد بن عمر، مفاتیح الغیب، دار احیاء التراث العربی، بیروت، ۱۴۲۰ ق.
۱۴. رضایی اصفهانی، محمد علی، تفسیر قرآن مهر، چاپ اول، انتشارات پژوهش های تفسیر و علوم قرآن، ۱۳۸۷. ناشر دیجیتالی: مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان.
۱۵. زحیلی، وهبة بن مصطفى، التفسیر المنیر فی العقیدة والشريعة والمنهج، بیروت، دارالفکر المعاصر، ۱۴۱۸ ق.
۱۶. ---، تفسیر الوسیط (الزحیلی)، دمشق: دار الفکر، ۱۴۲۲ ق.
۱۷. سبزواری نجفی، محمد بن حبیب الله، ارشاد الاذهان الی تفسیر القرآن، دار التعارف، بیروت، ۱۴۱۹ ق.
۱۸. شاذلی، سید بن قطب بن ابراهیم، فی ظلال القرآن، چاپ هفدهم، بیروت. قاهره، دارالشروق، ۱۴۱۲ ق.
۱۹. صادقی تهرانی، محمد، الفرقان فی تفسیر القرآن بالقرآن، انتشارات فرهنگ اسلامی، قم، ۱۳۶۵ ش.
۲۰. ---، البلاغ فی تفسیر القرآن بالقرآن، قم: ۱۴۱۹ ق.
۲۱. صدر المتألهین، محمد بن ابراهیم، تفسیر القرآن الکریم (صدر)، انتشارات بیدار، قم، ۱۳۶۶.
۲۲. طباطبائی، محمد حسین، المیزان فی تفسیر القرآن، بیروت: موسسه الاعلمی للمطبوعات، ۱۳۹۳ ق.
۲۳. طنطاوی، التفسیر الوسیط للقرآن الکریم، ج ۱، بی جا، بی تا.
۲۴. عبده، محمد، رشیدرضا، محمد، تفسیر القرآن الحکیم (المنار)، دار المعرفة، بیروت ۱۴۱۴ ق.
۲۵. فضل الله، سید محمد حسین، تفسیر من وحی القرآن، بیروت: دار الملائک للطباعة و النشر، ۱۴۱۹ ق.
۲۶. فیض کاشانی، ملامحسن، تفسیر الصافی، حسین علمی، چاپ دوم، تهران: انتشارات الصدر، ۱۴۱۵ ق.
۲۷. قاسمی، محمد جمال الدین قاسمی، محاسن التاویل، ج ۱، ۱ الی ۹، بیروت: دارالکتب العلمیه، ۱۴۱۸ ق.
۲۸. قرائتی، محسن، تفسیر نور، تهران: مرکز فرهنگی درس هایی از قرآن، ۱۳۸۳ ش.
۲۹. مترجمان، تفسیر هدایت، مشهد: بنیاد پژوهش های اسلامی آستان قدس رضوی، ۱۳۷۷ ش.
۳۰. ---، ترجمه تفسیر جوامع الجامع، مشهد: بنیاد پژوهش های اسلامی آستان قدس رضوی، ۱۳۷۷ ش.
۳۱. کرمی حویزی، محمد، التفسیر لکتاب الله المنیر، قم، چاپخانه علمیه، ۱۴۰۲ ق.
۳۲. متقی هندی، علاء الدین علی بن حسام، کنز العمال فی سنن الأقوال والأفعال، پنجم، بی جا، الرسالة، ۱۴۰۱ ق.
۳۳. مجلسی، محمد باقر، بحار الانوار، ج ۱، بیروت: دار احیاء التراث العربی، ۱۴۰۳.
۳۴. مدرسی، سید محمد تقی، من هدی القرآن، تهران: دار محبی الحسین، ۱۴۱۹ ق.

مطالعات قرآنی
رضوانه علیها

دوره سوم
شماره اول
پیاپی: ۵
بهار و تابستان
۱۴۰۳

۳۵. مراغی، احمد بن مصطفی، تفسیر المراغی، بیروت: داراحیاء التراث العربی، بی تا.
۳۶. مظهری، محمد ثناء الله، التفسیر المظهری، مکتبۃ رشدیہ، پاکستان، ۱۴۱۲ ق.
۳۷. مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، تهران: دار الکتب الإسلامیة، ۱۳۷۴ ش.
۳۸. مغنیه، محمد جواد، تفسیر الکاشف، ج ۷، تهران: دار الکتب الإسلامیة، ۱۴۲۴ ق.
۳۹. موسوی همدانی، محمد باقر، ترجمه تفسیر المیزان، قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه، ۱۳۷۴ ش.
۴۰. نووی جاوی، محمد بن عمر، مراح لبید لکشف معنی القرآن المجید، بیروت، دارالکتب العلمیہ، ۱۴۱۷ ق.
۴۱. هاشمی رفسنجانی، اکبر و جمعی از محققان، تفسیر راهنما، قم: بوستان کتاب، ۱۳۸۶ ش.

References

1. Ibn Baboyeh Qomi, Abu Jaafar Muhammad Ibn Ali Ibn Al Hussein, Man Lai Hazara Al-Faqih, Ali Akbargfari, Qom, Qom Seminary Teachers Society, 1404 AH.
2. Ibn Ashur, Muhammad Ibn Tahir, al-Tahrir wa al-Tanweer, bija, bita.
3. Abiyari, Ibrahim, Al-Masua'a al-Qur'aniya, Bibai: Sajal al-Arab Institute, 1405 A.H.
4. Al-Ghazi, Malahavish, Abdul Qadir, Bayan Al-Ma'ani, Damascus: Al-Tarqi Publishing House, 1382 AH.
5. Tamimi Amadi, Abd al-Wahed bin Muhammad, Gharr al-Hakam wa Darr al-Kalam, Rajai, Seyyed Mahdi, second edition, Dar al-Kitab al-Islami, Qom, 1410 AH.
6. Jafari, Tafsir Kotsar, Qom, Hijrat, 1376.
7. Hosseini Shah Abd al-Azimi, Hossein bin Ahmad, Tafsir Ezna Ashri, Tehran: Miqat Publications, 1363.
8. Danaei Fard, Hassan, Seyed Mehdi Elwani and Adel Azar, Qualitative Research Methodology in Management: A Comprehensive Approach, Tehran: Eshraghi and Safar, 1400.
9. Dakheel, Ali bin Muhammad Ali, Al-Awjiz fi Tafsir al-Kitab Al-Aziz, Dar Taqqin Lal-Mahabbat, Beirut, 1422 A.H.
10. Droza, Muhammad Azza, Al-Tafsir al-Hadith, Cairo: Dar Ihiya Al-Kutub al-Arabi, 1383 A.H.
11. Javadi Amoli, Abdullah, Velayat Faqih, II, Raja Cultural Publishing Center, Tehran, 1368.
12. Khatib, Abdul Karim, al-Tafsir al-Qur'an for the Qur'an, bija, bita.
13. Fakhruddin Razi, Abu Abdullah Muhammad bin Omar, Keys of the Unseen, Dar Ihya al-Turat al-Araby, Beirut, 1420 AH.
14. Rezaei Isfahani, Muhammad Ali, Tafsir al-Quran Mehr, first edition, Publications of Research on Tafsir and Quranic Sciences, 2008. Digital Publisher: Qaemiyah Computer Research Center, Isfahan.
15. Zuhaili, Wahba bin Mustafa, Al-Tafsir Al-Munir Fi Al-Aqeedah Wal-Shariah Wal-Manhaj, Beirut, Dar Al-Fikr Al-Maasr, 1418 AH.
16. - Muhammad bin Habibullah, Guiding the Mind to Interpret the Qur'an, Dar al-Ta'arif, Beirut, 1419 AH.
17. Shazli, Sayyid ibn Qutb ibn Ibrahim, In the Shadows of the Qur'an, 17th edition, Beirut-Cairo, Dar al-Shoroq, 1412 AH.
18. Sadeghi Tehrani, Muhammad, Al-Furqan in the Interpretation of the Qur'an with the Qur'an, Farhang al-Islami Publications, Qom, 1365 AH. 19.-----, Al-Balagh fi Tafsir al-Quran bi-Quran, Qom: 1419 AH.
19. Sadr al-Mutalahin, Muhammad ibn Ibrahim, Tafsir al-Quran al-Karim (Sadra), Baydar Publications, Qom, 1366
20. Tabatabaei, Muhammad Hussein, Al-Mizan in the Interpretation of the Quran, Beirut: Al-Alamy Publications Institute, 1393 AH.
21. Tantawi, Al-Tafsir Al-Wasit of the Holy Quran, Vol. 1, Nowhere, Nowhere.
22. Abduh, Muhammad, Rashid Reza, Muhammad, Tafsir al-Quran al-Hakim (Al-Manar), Dar al-Mara'if, Beirut, 1414 AH.
23. Fadlallah, Sayyid Muhammad Hussein, Interpretation of the Revelation of the Quran, Beirut: Dar Al-Malak for Printing and Publishing, 1419 AH
24. Fayz Kashani, Malam Hasan, Tafsir Al-Safi, Hussein A'alami, Second Edition, Tehran: Al-Sadr Publications, 1415 AH
25. Qasemi, Mohammad Jamal al-Din Ghasemi, Mahasin al-Tawil, vols. 1 to 9,

- Beirut: Dar al-Kutb al-Ilamiyah, 1418 AH.
26. Qaraati, Mohsen, Tafsir al-Nur, Tehran: Cultural Center, Lessons from the Quran, 1383 AH.
 27. Translators , Tafsir Hedayat, Mashhad: Astan Quds Razavi Islamic Research Foundation, 1377.
 28. ----, Translation of Tafsir al-Jawame' al-Jami', Mashhad: Astan Quds Razavi Islamic Research Foundation, 1377.
 29. Karmi Hawizi, Muhammad, Al-Tafsir for the Kitab of Allah Al-Munir, Qom, Ilmia Printing House, 1402 AH.
 30. Motaghi Handi, Alauddin Ali ibn Hussam, Kanzal-Amal fi-Sunan al-Aqwal and Deeds, Fifth, Bija, Risala, 1401 A.H.
 31. Majlesi, Muhammad Baqir, Bihar al-Anwar, Vol. 1, Beirut: Darahia al-Tarath al-Arabi, 1403.
 32. Madrasi, Seyyed Mohammad Taqi, Man Hoda al-Qur'an, Tehran: Dar Mohibi Al-Hussein, 1419 A.H.
 33. Maraghi, Ahmed bin Moštafa, Tafsir al-Maraghi, Beirut: Darahiya al-Trath al-Arabi, B.
 34. Mazhari, Muhammad Sanaullah, Al-Tafsir al-Mahtahani, Rushdieh Library, Pakistan, 1412 A.H.
 35. Makarem Shirazi, Nasser, Tafsir al-Nashon, Tehran: Dar al-Kutub al-Islamiyya, 1374.
 36. Mughniyeh, Mohammad Javad, Tafsir al-Kashif, vol. 7, Tehran: Dar al-Kutub al-Islami, 1424 AH
 37. Mousavi Hamdani, Mohammad Baqer, translation of Tafsir al-Mizan, Qom: Jamia Madrasin Hozamieh, 1374.
 38. Nawī Jawī, Muhammad Bin Umar, Marah Labid Lakshf Meaning of the Holy Qur'an, Beirut, Dar al-Kitab Al-Alamiya, 1417 A.H.
 39. Hashemi Rafsanjani, Akbar and a group of scholars, Tafsir Mahla, Qom: Boštan Ketab, 2016.